

УДК 398.831:355.4.01(470:477)"2014/..."
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2023.06.1459>

КОЛИСКОВІ ПІСНІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (з 2014 р.): ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ

Ольга ХАРЧИШИН
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9379-8300>
кандидатка філологічних наук,
старша наукова співробітниця,
Інститут народознавства НАН України,
відділ фольклористики,
проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: okharchyshyn@gmail.com

У сучасному музичному контенті є багато пісень з назвами «колискова» та з традиційними ознаками колискового жанру: характерними зачинами-формулами «Ой люлі-люлі», звертаннями «спи, дитино», «спи, мій сину». Дослідники звертали увагу на колискові пісні передусім як на жанр фольклору для дітей. Дотепер не вивченими залишаються здатності цих пісень функціонувати як твори етнокультури для вияву української ідентичності та колективної захисної сугестії. Ці здатності українських колискових стали особливо зримі у час війни.

У дослідженні простежено сучасний стан функціонування українських пісень, які є колисковими чи мають їхні ознаки. Від 2014 р. відбувається стрімкий розвиток цього пласту творчості. Разом із посиленням традиційних функцій (присипання, заспокоєння, виховання дитини), спостерігаємо виразне розширення функціональних меж, зокрема домінування етновизначальної та оберегової функцій колискових пісень в умовах війни. Окреслюються цікаві конфігурації зв'язків сучасних колискових з іншими формами етнокультури — і ці зміни перебувають саме в активній фазі розвитку. Об'єктом дослідження є український пісенний репертуар з 2014 р., який має ознаки колискових пісень. Предметом дослідження є функціональність цього пласту творчості в контексті фольклорної традиції та сучасної пісенної культури. Джерельною базою є інтернет-ресурси, передусім соціальні мережі «Ютуб», «ТікТок», «Фейсбук», які під час війни стали основним середовищем поширення новотворчості та місцем її фольклоризації.

Ключові слова: колискові пісні, функціонування, функція, етнокультура, сучасна пісенна культура, фольклорно-літературна взаємодія, російсько-українська війна.

Olga KHARCHYSHYN
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9379-8300>
Candidate of Philological Sciences
Senior Researcher at the Ethnology Institute
of the National Academy of Sciences of Ukraine,
15, Svobody Avenue, 79000, Lviv, Ukraine,
e-mail: okharchyshyn@gmail.com

LULLABY SONGS IN THE CONDITIONS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR (since 2014): FEATURES OF FUNCTIONING

In the modern musical content, there are many songs with the names “lullabies” and with traditional features of the wheel genre: characteristic beginnings-formulas “Oi lyuli-lyuli”, appeals “sleep, baby”, “sleep, my son”. Researchers paid attention to lullabies primarily as a genre of folklore for children. Until now, the ability of these songs to function as works of ethnoculture to reveal Ukrainian identity and collective defensive suggestion remains unexplored. These abilities of Ukrainian wheelwrights became particularly mature during the war.

Researchers paid attention to lullabies primarily as a genre of folklore for children. The ability of these songs to function as works of ethnoculture for the expression of Ukrainian identity and collective defensive suggestion remains unexplored. These abilities of Ukrainian lullabies became especially visible during the war.

The object of the research is the Ukrainian song repertoire in the conditions of the Russian-Ukrainian war (since 2014), which has features of lullabies.

The subject of the study is the functionality of this layer of creativity in the context of folklore tradition and modern song culture.

The source base is Internet resources, primarily social networks «YouTube», «TikTok», «Facebook», which during the war became the main medium for the spread of innovation and a place for its folklorization.

In the modern musical content, there are many songs with the names «lullaby» and with traditional features of the lullaby genre: characteristic beginnings-formulas «Oi lullaby-lullaby», appeals «sleep, baby», «sleep, my son». The functioning of these songs has much wider boundaries than traditional lullabies. Modern lullabies often contain a heroic and patriotic meaning — and in this their origins go back to the folklore and literary tradition of past centuries. Currently, the ethno-identifying and talismanic functions of lullabies against the background of military markers clearly dominate.

Popularization of lullabies is taking place in the context of the strategy of patriotic education of the future generation of Ukrainians. Interesting configurations of connections between modern «lullabies» and other forms of ethnoculture (prayers-prayers, funeral lullabies, lullabies-spells for the enemy) are outlined — and these changes are in an active phase of development.

Keywords: lullabies, functioning, function, ethnoculture, modern song culture, folklore-literary interaction, Russian-Ukrainian war.

Вступ. В умовах російсько-української війни, що розпочалась у 2014 р., і особливо у перші місяці повномасштабного вторгнення Росії в Україну (з 24 лютого 2022 р.), помітно зросла роль фольклору. Сплеск народної поезії відбувався завжди, коли виникало якесь людське потрясіння [1, с. 69]. Колективна творчість, виражена у слові, є захисною реакцією на травматичний досвід у час суспільних викликів, формою єднання та ідентифікації «своїх», зброєю в боротьбі за власні цінності. Усвідомлюючи сутність цієї війни як геноциду проти української нації, українці відчували гостру потребу декларувати свою національну ідентичність та етнічний характер, усіляко відмежувати себе від ворога та його культури. Для значної частини українського суспільства, яка послуговувалась російською мовою спілкування та була занурена в російськомовний культурний континуум, 24 лютого стало поштовхом до переходу на українську мову як способу самоідентифікації. Цей процес, але в менших масштабах, відбувався і раніше як реакція на війну на сході України з 2014 року. Виразником самоідентичності для всіх українців став і традиційний фольклор.

Набули значущості давні твори фольклору з рисами архаїки, яка засвідчує генетичну спільність усіх українців, їхнє глибоке культурне коріння, що сягає дохристиянських часів. Носії традиції вдаються до тих художніх ресурсів фольклору, які допомагають підняти бойовий дух та зменшити психоемоційну напругу: відображають віру в магію слова, тісний зв'язок із надприродними силами та зі світом предків. У різних жанрах та творах виразно збільшується увага до замовляльних формул та до елементу чудесного. Ідеалізація дійсності із типовими для українського фольклору атрибутами хліборобської культури та родинними цінностями стає однією з широко затребуваних рис у пісенній творчості в умовах емоційної виснаженості.

Феноменом часу війни стала популярність народних колискових пісень та поява багатьох нових авторських творів із назвою «колискова» та з ознаками цього фольклорного жанру. Майже кожен виконавець увів до свого репертуару такий твір чи цикл творів. З'ясувати, у чому секрет популярності колискових у час війни, простежити їхні особливості функціонування — є метою запропонованої статті.

Дослідники звертали увагу на колискові пісні передусім як на жанр фольклору для дітей. Дотепер не вивченими залишаються здатності цих пісень функціонувати як твори етнокультури для вияву української ідентичності та колективної захисної сутності. Ці здатності українських колискових стали особливо зримі у час війни. Саме у висвітленні цього аспекту й полягає *актуальність* статті.

Об'єктом дослідження є український пісенний репертуар в умовах російсько-української війни (з 2014 р.), який має ознаки колискових пісень. *Предметом* дослідження є функціональність цього пласту творчості в контексті фольклорної традиції та сучасної пісенної культури.

Джерельною базою є різні ресурси Інтернету, передусім соціальні мережі «Ютуб», «ТікТок», «Фейсбук», де є найбільші можливості відшукувати новинки репертуару, простежувати рівень суспільного інтересу до них та процес фольклоризації через появу переспівів. Для запропонованого аналізу я прослухала значний за кількістю масив пісень у сучасному виконанні в різних стилях, звідки виокремила близько 100 зразків із рисами колискових. Це твори, які за поетикою (з мотивами колисання та засинання, формулою «люлі-люлі», характерними звертаннями) суголосні з традиційними колисковими піснями, водночас у яких є особливі риси, позначені війною. Для порівняльного аналізу залучено друковані тексти колискових пісень останніх двох століть, починаючи від записів З. Доленги-Ходаковського та М. Максимовича (1820—1840-і рр).

Методологія дослідження. У статті послуговуюсь теоретично-методологічним досвідом попередників у фольклористичному вивченні українських колискових пісень [2; 3] та сучасними міждисциплінарними підходами до фольклору в системі культурних взаємодій [4; 5].

Основна частина. 1. Українські колискові пісні у ХІХ—ХХ ст.: поза межами традиційної функції присипляння дитини

Коліскові пісні — традиційно це твори для дітей. Основне призначення цих пісень — присипляння дитини, водночас вони є її оберегом дитинства, відображають інтимний зв'язок матері та дитини, формують перші уявлення малечі про світ, навчають рідної мови тощо [2]. Колискові пісні відомі різним народам світу, але сама назва «колискові» є тільки в українській

етнокультурі¹. Для цих пісень у різних народів характерні ритмічність у такт гойдання колиски, наявність специфічних формул, зачинів, звертань. Колискові генетично споріднені із замовляннями та обрядовими жанрами, в яких є рудименти віри в магію слова. Головний мотив колискових пісень — це закликання сну та заколисування. Часто тексти містять побажальні формули, скеровані на здоровий розвиток та щасливу долю дитини. Колискові можуть відображати ідеальний чарівний світ в уяві матері або, навпаки, її приземлені думки та турботи. Для українських колискових характерною формулою-наспівом є «люлі-люлі» [2, с. 11—23]. Особливо ця формула притаманна українським літературним колисковим пісням. Хоча «люлі-люлі» трапляється в різних жанрах традиційних пісень українців, а також відома й у сусідніх народів (росіян, поляків, білорусів).

Водночас від перших фіксацій колискових пісень в українській фольклористиці можна спостерегти тексти, які засвідчують ширші функційні межі колискових, зокрема героїчно-патріотичну змістову наповненість та функціонування поза межами творів для дітей. Так, у записах З. Доленги-Ходаковського [6, с. 535], М. Максимовича [7, с. 96] та Н. Левицького [8, с. 196] є мотиви, суголосні з козацькими піснями. Зокрема Михайло Максимович у своєму збірнику 1849 р. до колискової пісні «Над морем-Дунаєм вітер явір хитає» подав пояснення: «Козачка [співає] над колискою сина, уявляє майбутнє його життя, і проводжання його до війська, і розлуку з ним». Ця пісня має виразно патріотичну кінцівку:

*Рости ж, синку, в забаву,
Козачеству на славу,
Вороженькам в розправу* [7, с. 96].

У дописі Н. Л-го [Левицького], уміщеному 1888 р. у Харківському збірнику, натрапляємо на колискову «Ой люлі, люлі, біжить коник» з мотивом «кінь сповіщає про загибель козака»:

*Під коником козак лежить
і поцюканий, і порубаний
вези мене, коню,
попід слободою
калиновим мостом
до дівчини просто...* [8, с. 196]

¹ У сусідніх народів: калыханкі (білоруси), kołysanki (поляки), колыбельные (росіяни), свntece de leagrn (румунни), успаванке (серби).

У контексті фольклорно-літературної взаємодії періоду романтизму колискові пісні були підхоплені поетами. Чи не першим до цього жанру звернувся Тарас Шевченко. До того ж, він уперше вводить до своїх колискових образ України у творах «Е, е, люлі» [9, с. 174] (фрагмент поеми «Сова», 1844), «Ой люлі, люлі, моя дитино» [10, с. 134] (1848): в обох зачинах колискових пісень формули «Ой сину мій, сину», «моя дитино» римуються зі згадкою про Україну. А Степан Руданський у «Пісні кріпачки над колискою» [11, с. 46—48] (1857) поруч із гостро соціальними мотивами передав тривогу матері через те, що сина-рекрута змусять покинути рідну землю, забути рідну мову та безславно загинути на чужій війні. У колисковій Пантелеймона Куліша «Люлі-люлі» (1861) знаходимо чи не вперше в українській літературі мотив засинання як смерті:

*Засни, серце, довічним сном,
люлі-люлі, люлі-люлі... [12].*

У ХІХ ст. для поетів-емігрантів, які перебували в Петербурзі, як-от Т. Шевченко, С. Руданський, П. Куліш, колискова виражала тугу за Україною.

Ще більше недитячих сенсів з'являється у колискових піснях та суміжних жанрах з ознаками колискових у ХХ столітті. Так, у поетів національно-визвольних змагань 1918—1921 рр. знаходимо низку поезій із зачинами «Ой люлі-люлі» та поминально-героїчним мотивом «загибелі як засинання», що виконують роль реквіємів. Наприклад, Романа Купчинського «Ой люлі, ой люлі, моя чарівна пташко» (1919), Спиридона Черкасенка «Люлі, козаченьку, люлі» (Колискова смерті, 1919); Петра Карманського «Спіть, герої, спіть» (1923), Богдана Лепкого «Спіть, хлопці, спіть». Звернімо увагу, що у С. Черкасенка вжито риму «люлі — кулі» та метафори «не співають кулі» та «вічні сни» на означення загибелі козака: «Люлі, козаченьку, люлі [...] Вже не співають нам кулі, Стих уже брязкіт мечів [...] Вічні спітаються сни [...] В чорнім спокої труни» [13, с. 83]. Цей же новий сплав колисково-поминальної пісні стає актуальним із початком Другої світової війни: «Колискова пісня Матері-українки» П. Карманського (1940).

Водночас у ХХ столітті з'являються колискові для дітей та дорослих із мотивами, які виховують любов до України, готують до життя задля України, культивують пам'ять про героїчних предків: «Ой

Іл. 1. «Спи, козаче, кінь твій зачекає...». Рутенія. Спи маленький козачок. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=peLseRvW5eE>

місяцю, місяченьку» Марійки Підгірянки, «Перша колискова» та «Скіфська колискова» Миколи Вінграновського, «Коліскова для матері» (слова М. Стельмаха, муз. В. Янівського), «Спи, дитино, поки спиться» С. Караванського. Колискова Марійки Підгірянки широко увійшла у народне побутування, зокрема серед українців діаспори через грамплатівки [14]. Кінцівка стала патріотичним кредо української молоді, відтак ця колискова в мережах часто означена «патріотичною»:

*Про край рідний, край єдиний,
Про майбутність України
Снять діти мої.*

*Ой, місяцю, місяченьку,
Срібнолиций стороженьку,
Чи здійсняться сни?
Стануть діти підростати,
Україні помагати —
І здійсняться сни! [15]*

Найсильнішими зразками колискових у міжжанровій дифузії з героїчно-патріотичними піснями, зокрема піснями-реквіями, стали твори «Люляй, люляй, мій синочку» (слова Андрія Панчишина, муз. Віктора Морозова) та «Спи, маленький козачок» (слова і муз. Анатолія Сухого), написані наприкінці 1980-х років (іл. 1). Їх об'єднує ідея виховання сина як козака, воїна. Вона блискуче втілена у фольклорній поетиці, зокрема в образі коня: «Тато зробить забавочку, зробить шабельку кленову та ще й коника гнідого»; «Спи, козаче, кінь твій почекає». Пісня «Спи, маленький козачок» особливо популярна в молодіжних середовищах, у супроводі гітари.

Обидві пісні часто співають із професійної та аматорської сцени для широкої вікової аудиторії.

Отже, від перших фіксації фольклору і впродовж XIX—XX століть в українській етнокulturі простежуємо наявність колискових пісень, призначених не лише для дітей, а й для юнацтва та дорослих із патріотичними мотивами, зокрема про загибель сина/козака/героя з метафорою смерті як сну. Очевидно, що формальні параметри колискових пісень є зручними та затребуваними для пісенного вираження емоційного стану українців у час війни та лихоліть, для акумулювання туги та тривоги за Україною.

2. Популяризація народних колискових пісень як стратегія патріотичного виховання українців та як захист-оберіг (з 2014 р.)

Коліскові пісні допомагають формувати особистість дитини, зокрема сприяють прищепленню любові до рідної мови, до родини та України. Відтак популяризацію колискових пісень, як і ширше дитячого контенту, підтримує держава та громадянське суспільство, які зацікавлені в гармонійному вихованні майбутнього покоління. Зокрема це помітно під час війни на матеріалах мережі «Ютуб»². Із 2014 р. низка ютуб-каналів для дітей, найбільші з яких «З любов'ю до дітей» (2011), «Дитинство TV» (2014), «Тімака» (2020) та інші регулярно вміщують аудіо-та відеоальбоми колискових пісень. З'явилися тематичні канали за підтримки Українського культурного фонду та благодійних організацій, як наприклад «Коліскова для майбутнього» (2014), «Коліскова країна» (2019), «Коліскова для тата» (2021) та ін., де колискові пісні з відеорядом відображають якісні нові сенси, як-от географічні уявлення про Україну (анімація про Київ, Крим, Львів, Одесу, Дніпро, Закарпаття), підсилення ролі батька у вихованні дитини.

З'являються музичні альбоми колискових пісень у репертуарі різних виконавиць та виконавців. Зокрема, Іванка Червінська своїм альбомом «В обіймах колискових» (2020) звернула увагу саме на роль колискових пісень у прищепленні любові до рідної мови, яка «не виникає знезацька, вона зростає

² Майже увесь фактаж у цьому та наступному параграфі базується на матеріалах мережі «Ютуб», що легко підтвердити там за пошуком назви твору або імені виконавця. Покликання подаємо тільки до найяскравіших цитованих прикладів.

разом з людиною ще з колиски. Саме тому важливо співати своїм дітям українські колискові, аби, коли вони виростуть, для них рідна мова була чимось давно знайомим, звичним і близьким» [16]. Створення та популяризація колискових пісень пов'язані з усвідомленням самими виконавцями важливості цього контенту переважно під впливом власного материнства чи батьківства (як-от, альбоми колискових Маї Мови, Соломії Чубай, Світлани Тарабарової, Руслани Лотман та ін.).

Поширення колискових пісень чи вкраплення їхніх елементів у сучасну музику можна простежити не тільки в дитячому середовищі. В умовах війни ці твори набули важливої оберегової функції для адресатів різного віку. І не лише в контексті здорового сну та розвитку людини, але й тих загроз для життя, які чатують під час воєнних дій на фронті, обстрілів мирного населення, перебування в окупації та на чужині. Так, українська співачка Злата Огневич на початку війни на сході України (2014) випустила альбом «Українські колискові», де зазначила, що це подарунок для душі батьків та їхніх діточок.

В умовах війни часто в колискових піснях вчувається отождолення матері або дитини з образами України, а інтимний зв'язок найрідніших людей екстраполюється на весь народ як «одну велику сім'ю». Адже родинні цінності, як і рідна земля — для українців дуже чутливі та взаємопов'язані теми. У 2014 р. Наталія Май створила пісню «Коліскова Україні» з приспівом:

*Люлі, люлі, земле моя рідна,
Люлі, люлі, ріки і поля,
У долинах Божих Україна
Засинає, наче немовля [17].*

Ця пісня набула популярності особливо після початку повномасштабної війни та звучить сьогодні в різних музичних обробках.

Коліскова пісня допомагає українцям відчувати себе частиною української нації, знайти та виразити свою етнічну ідентичність, зв'язок з історією власного Роду. Це так само важливо в екстремальних умовах війни, передусім вимушеного покидання дому, як і зберегти свою психоемоційну рівновагу. Коліскова — це втілення та підкреслення українськості в різних сенсах, зокрема туга за рідною землею, вияв патріотизму та історичної пам'яті (це було простежено у першому параграфі).

Під час російсько-української війни відбувся «вибух» патріотичних колискових ХІХ—ХХ століття. Наприклад, у мережі «Ютуб» з 2014 р. спостерігаємо виразну активізацію уваги до пісні «Ой люлі, люлі, моя дитино» Т. Шевченка, стрімку фольклоризацію пісень Б. Лепкого «Спіть, хлопці, спіть» та П. Карманського «Спіть, герої, спіть» з появою нових варіантів та версій, безліч каверів та переспівів колискових «Ой місяцю, місяченьку» Марійки Підгірянки, «Люляй, люляй, мій синочку» Андрія Панчишина, «Спи, маленький козачок» Анатолія Сухого тощо.

Популяризація колискових пісень успішно відбувається через кінематограф. Так, наприклад, народний твір «Ой люлі, люлі, надлетіли гулі» набув нового прочитання в турецькому серіалі «Величне століття. Роксолана», який транслювали по українському телебаченні у 2012—2013 роках. У виконанні головної героїні Гюрем, дружини-полонянки турецького султана, ця традиційна колискова українською мовою означає, крім широкого спектру материнських емоцій, ще й тугу за Україною, символізує духовне єднання з рідною землею. Ці сенси набули зримості особливо починаючи з 2014 року. Тепер можна знайти безліч каверів на цей варіант із кінофільму. Цікаво, що варіант колискової «Ой люлі-люлі, налетіли гулі» увійшов навіть до опери «Катерина» (за поезією Т. Шевченка) сучасного композитора Олександра Родіна.

Деякі інші сенси містять саундтреки до кінофільму «Жива» (2016) «Коліскова про Україну» чи до кінофільму «Заборонений» (2019) «Спи, маленький козачок»: історичної тяглості поколінь, гідності, патріотизму, віри у майбутнє, де Україна незалежна держава. «Коліскова» («Ой ходить сон коло вікон») є саундтреком до серіалу «Сага» (2020) та прочитується там як вияв української ідентичності.

Варто звернути увагу на колискові пісні в рисах їхньої спільності з колядками та щедрівками. Ці фольклорні жанри є обереговими: у тлумаченні сучасних носіїв виступають джерелом сили та родинних цінностей, оспівують диво початку нового життя. У такому баченні створено передріздвяний альбом «Сила поколінь» (2019) Злати Огневич, де поруч із всесвітньовідомим «Щедриком», колядкою «Пречистая Діва» вміщено колискові «Ходить Сон коло вікон», «Ой люлі, люлі, прилетіли гулі».

В умовах страшної реальності з 24 лютого 2022 р., коли через ворожі ракетні атаки на мирні українські

Іл. 2. «Заспівай мені, мамо, колискову». Калуш Оркестра. Стефанія. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Z8-Z51no1TD0>

Іл. 3. «Тут у підвалі немає вікна, Але ж весна неминуча, дитино». Оксана Стечишин. Колискова для дитини під час війни. URL: https://www.youtube.com/watch?v=r_JPHvJTKw

міста і села по всій країні українці змушені багато часу проводити в укриттях, перебувати без сну, зазнавати незанихтаних раніше стресів, автори пісень широко використовують елементи колискових для надання сучасним творам оберегової та сугестивної функцій. Наприклад, вводять в тексти та в назву пісні формулу «люлі-люлі», згадують маму, «колиску» та колісання, що має захистити та підтримати слухачів.

Так, пісня «Стефанія» гурту «Калуш Оркестра», яка перемогла на «Євробаченні-2022» в Турині (Італія), має виразні риси колискового жанру на початку приспіву «Люлі, люлі, люлі, лю» та згадки про маму та колісання: «Вона мене колісала, дала мені ритм і силу», «гойдала мене в такт», «заспівай мені, мамо, колискову». Пісня була створена якраз напередодні повномасштабного вторгнення, а в перші місяці війни вона стала символом визвольної боротьби українців не лише в Україні, а й у всьому світі (іл. 2). Відеокліп до пісні «Стефанія» із сюжетом про героїзм українських жінок-захисниць на тлі важких кадрів з війни переглянуло більше 62 мільйонів користувачів ютубу. У 2023 р. на Національному відборі Євробачення знову звучала та заторкнула душу слухачів «Коліскова» в авторському виконанні Марини Круть. Центральним образом цього твору є «татко»-

воїн, який «прожене звірів»-ворогів, щоб захистити спокійний сон свого синочка.

Велика кількість творів перших місяців війни мають у назві слово «колискова» та у тексті формулу «люлі, люлі» як своєрідне замовляння на те, що «світло переможе темряву», що «материнські колискові» дадуть силу, захист та наблизять Перемогу. Переважно в описі до відео виконавці пояснюють, що намагаються у такий спосіб свій гнів та психологічну втому «конвертувати у любов і силу», створити «своєрідну мантру» як «умовний захист свого дому та найрідніших людей», що «кінцевий сенс пісні у тому, що навіть у найважчі миті ми, українці, не втрачаємо надію знову бачити мирне небо, віру в перемогу», «щоб кожна жінка занурилась у спогади мирного життя та зберегла надію і віру... коли кохана людина скаже: «Я пішов і повернувся, щоб спокійно спала ти».

Таким чином, після 2014 р. в українській професійній та народній творчості великою мірою за сприяння держави та підтримки суспільства спостерігаємо стрімкий розвиток колискових пісень у різних формах побутування. Це зумовлено потужним захисним ресурсом цих пісень, необхідним для виховання майбутнього покоління українців в умовах війни.

3. Адресат та адресант у сучасних текстах колискових: воєнні маркери

Як і для мирного часу, так і в умовах війни, основним адресатом колискових пісень є дитина. Але маємо часто наявні воєнні маркери: у назві, присвяті, мотивах, контексті творення (який виконавці подають в описі до відео) або у відеоряді з щемливими дитячими світлинами (іл. 3). Наприклад, назви «Коліскова для дитини під час війни», «Коліскова», присвячена дітям, які постраждали від війни», «Воєнна колискова» тощо. Композиційно такі твори висвітлюють різні реальності: сон з ідилією мирного часу, згадки про війну, надія на перемогу, наприклад, «Поки будеш мирно спати, хай замовкнуть всі гармати» («Коліскова війни»); «Тут у підвалі немає вікна, але ж весна неминуча, дитино» («Коліскова для дитини під час війни»). Згадки про війну ніби завуальовані під казковий виклад, де ворог — це «зла сновида», «страшна примара», яку прожене тато, але й із обмовками про реальну дійсність: про бої, воїнів, «то не звірі — вороги». Серед цього репертуару є особливо щемливі твори, присвячені жертвам війни:

загиблим дітям (Гапа «Ой люлі, люлі»), дітям, які втратили батьків (ХАС «Люлі, люлі»), загиблим сім'ям (Адель Станіславська «Люлі, дитинко, рідне пташатко»). І є навіть такий важкий для психіки твір як «Чорна колискова» (слова Олени Кишак-Пашук, муз. Віктора Морозова), адресований не-народженій дитині зґвалтованої ворогом жінки.

Значну частину досліджуваного репертуару складають пісні в стилістиці колискових, присвячені не просто для дитини, а українському народові та Україні: «Колискова мелодія України», Н. Май «Колискова Україні», О. Біденко «Колискова для України» тощо. У цих творах більший акцент на патріотизмі, відчутті єдності всього народу; загальними місцями, окрім традиційних формул «люлі, люлі», є побажання «На добраніч, Україно», замовляння на спокійний сон (іл. 4). Водночас маємо й «Коліскову для мами», у якій дитяча молитва за маму і за тата переростає в узагальнення про матір-Україну («Молитвами всі гармати від країни відведу», «спи, матусенько рідненька, ворогам нас не здолати»). Підтримкою для матерів, які втратили синів-воїнів, є «Коліскова для мами» на поезію Ліни Костенко «Різдво» у виконанні Ольги Богомолець. Є також колискові, адресовані коханій людині, образ якої переростає в узагальнення рідного дому та України (Діма Прокопов «Люлі-люлі», Білий Бо «Ой люлі, люлі»).

Окрему групу складають колискові як обереги-молитви для воїнів-захисників: Олена Гончарук «Колискова для солдата» («Благословили в армію синів»), Ілона Опікула «Колискова для солдата» («Вечір вечоріє, в небі вже зоря»); Колискова-оберіг дітям України («Спи, козаче, мій синочку»), «Воєнна колискова. Вділий, рідненький, на війні». Спільною рисою цих пісень є замовляння на захист сина-воїна / усіх захисників України, зокрема з уже установленим в традиції римунням «люлі — кулі»: «Ой люлі, люлі, не зачеплять кулі», «Хай минають тебе всі ворожі кулі». А ремінісценцією цих колискових є віра в силу материнської молитви:

*Мамина молитва сильна! Захистить і доню, й сина.
Думка, послана душею, стане панцирем, бронєю.
Захистить від куль ворожих, і зігріє, й допоможе!*
[18]

На моральну підтримку українських захисників та захисниць спрямовані не лише окремі тексти колискових, але й цілі альбоми, як-от онлайн-проект

Іл. 4. «Прийде ранок неодмінно, на добраніч, Україно!». Наталка Карпа. Колискова війни. URL: https://www.youtube.com/watch?v=o0fYWe47c_8

артистів Львівської національної опери «Колискова для солдата» (2022).

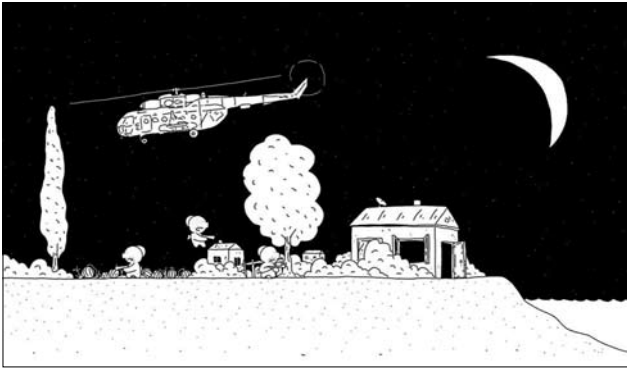
Водночас колискова пісня сьогодні, як і сто років тому, виконує роль реквіємів за загиблими героями (Олеся Чайка «Остання колискова», Сергій Бакай «Колискова загиблим воїнам України»). У пісні О. Чайки «Остання колискова» (2016) звучить традиційний мотив героїчної загибелі сина «за Україну»:

*Став дорослим ти, мій сину,
Ти поліг за Україну,
Спи, мій сину, любий,
Спи, мій сину... [19]*

Відбувається міжжанрова дифузія колискових та поховальних пісень. Під час поховального обряду українських захисників звучать традиційні колискові (наприклад, мати загиблого Героя Артема Деміда провела сина в останню путь колисковою «Колісочка кленовая скрипуча, скрипуча» [20]) або мотиви колискових уплетені в голосіння.

Цілоком новим явищем є поява колискових, адресатом яких виступає ворог. Функція таких колискових — це не лише захист, але й зброя силою слова. Зачинателькою колискових для ворога є військова (2014—2015 рр.), тепер волонтерка-парамедик, співачка Анастасія Шевченко, відома зі сценічним ім'ям Стасік, яка написала текст з елементами колискових та заклать «Колискова для ворога» та випустила однойменний відеокліп (2019) [21]. Станом на осінь 2023 р. мені відомо більше ніж 10 різних зразків колискових для ворога, що своєю чергою набувають численних переспівів.

Спільним у колискових для ворога є люта ненависть до окупантів-росіян та заклання їх на смерть за допомогою примовок із ключовими словами «спи, засинай», що метафорично означає «помри». На-

Іл. 5. «Спи, кацап, заплющуй очі, партизан з Херсона це зробить неболяче...». Максим Корнилюк, Дмитро Лисюк. Колискова для кацапів від херсонських партизан. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=4QO3rmraPQk>

Іл. 6. «Спи, котику милий, працюють Збройні Сили». Олег Берестовий, офіцер ЗСУ співає синові колискову. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=kBdmAVFkRkg>

приклад: «Ти скорись моему слову: спи, спи, спи, спи» (Стасік «Колискова для ворога»), «Спи, кацап, заплющуй очі», «спи, ванюша» («Колискова від херсонських партизанів»), «Спи, вражино, вічним сном, оркова потворо» (Ляпко Дарина «Колискова для орка»), «Спи, москалик, мертвим сном, люлілю», «не нервуйся, прилягни, я присплю» (Пиріг і батіг «Колискова для кацапа»), «Засинайте, свині, о темній годині» (Фолькулака «Колискова для ворога»), «Ой люлі, ой люлі, подихають москалі» (Лада Квіткова «Колискова для ворога») (іл. 5). «Сон» тут є «страшний», «вічний», «мертвий», «останній». Також автори вдаються й до ширшого спектру заклинальної лексики: «хай приходить жах

і морок на годину разів сорок», «згинете», «втопитесь», «всохнитесь», «подихають», «хай у пакеті везуть москаля».

Окремим циклом колискових для ворога є твори з образом Чорнобаївки. Це село в Херсонській області, яке стало пеклом для рашистів, бо там 26 разів ЗСУ завдавали влучних ударів. Окрім того, що ця назва набула символічного значення, то вона ще й добре римується з «баю-баю» (характерним наспівом для російських «колибельних»). У колискових маємо: «Спи, кацапчик, баю-баю, я тебе відчорнобаю», «Баю-баю вам від Чорнобая, суньте свої рила, щоб земля родила» тощо.

Крім тексту-закляття, важливу роль у колискових для ворога відіграють музика, відеоряд, звукові ефекти, акцентовані слова, які навіюють жах (наприклад, злий сміх чи моторошний шепіт). Іноді моторошний ефект справляє традиційна для колискових мелодика і саркастичний текст, побудовані на різкому контрасті. Автори-виконавці вдаються й до вмілого використання зброї самого ворога, пародіюючи знаний в російській традиції жанр «смертельних колискових» та «колискових-жахалок». Зокрема, на такому пародіюванні побудована відеоробота митців з Конотопу: Ляпко Дарина «Колискова для орка: Тілі, тілі, бом» [22] (пародія на колискову-жахалку з російського кінофільму «Путевой обходчик» 2007).

Трансформації відбуваються і щодо адресанта колискових у час війни. Якщо традиційно незмінною виконавицею/адресанткою завжди була мати, то в сучасних виявах така регламентація не обов'язкова. Наділеними особливою обереговою силою є традиційні колискові у виконанні військових [23] або новотвори від імені захисників (іл. 6). («І щоб спалося країні запишно, ми на передовій», «Щоб дрімки йшли до хати, ми стримуємо ката...», «Спи, котику милий, працюють Збройні Сили»).

Характерним для воєнного часу є виконання колискових жінкою з дітьми або самими дітьми. Це завжди підсилює бажаний ефект твору: чи то у колисковій-молитві з проханням про захист України та її оборонців чи то у колисковій-заклятті ворога. Спів традиційної колискової у виконанні дитини сприймається також як злам усталеного життя, як тривога, заклик про допомогу. Яскравим прикладом є відео колискової «Ой місяцю, місяченьку» [24] у виконанні зовсім маленького хлопчика із напруже-

ними музикою та відеорядом, з англійськими субтитрами — усе разом сприймається як заклик до світу про порятунок.

Підсумуємо: 1) відбувається розширення меж традиційних адресата/ адресанта колискових пісень до узагальнень про Україну та український народ в умовах війни; 2) спостерігаємо чітке оприявлення міжжанрових утворень, таких-як патріотичні колискові, колискові молитви (колискові-обереги), похвальні колискові — зі значним наповненням цього репертуару новотворами; 3) поява такої новації як колискові-прокляття для ворога.

Висновки. В умовах російсько-української війни (з 2014 р.) українські колискові пісні суттєво розширили поле свого функціонування. Разом із посиленням традиційних функцій (присипляння, заспокоєння, виховання дитини), спостерігаємо стрімке зростання функціональності колискових пісень у різних виявах етнокультури, позначених війною. Чітко зримими в умовах війни є етновизначальна та оберегова функція колискових пісень. Ці функції закорінені у колискову традицію минулих століть. Розвиток сучасних колискових відбувається за сприяння держави та суспільства у формі популяризації українських культурних цінностей задля патріотичного виховання майбутнього покоління українців. Через повномасштабну війну цей планомірний процес помножився на спонтанний «вибух» цих пісень в контексті підсвідомого звернення українців до фольклору як до способу самоідентифікації та захисту від агресора. Станом на кінець 2023 р. можна стверджувати, що сучасні колискові пісні — це помітний пласт етнокультури у стадії активного розвитку та взаємодій. Яким чином врешті дифузний рух між колисковими піснями та суміжними формами творчості окреслить нові контури традиції, поки що сказати важко. Насамкінець зауважу, що саме слово «колискова» поповнило лексикон українських військових як метафора гідної відсічі ворогу артилерією та дронами (БПЛА).

1. Гнатюк В. Війна і народна поезія. *Календарик для січових стрільців і жовнів-українців*. 1917. Відень, 1916. С. 69—72.
2. Довженко Г., Луганська К. Українські народні колискові пісні та забавлянки. *Дитячий фольклор. Колискові пісні та забавлянки*. Київ, 1984. 471 с.
3. Марчун О. *Поетика української народної колискової пісні: мотиви, функції, образи: дис...канд. філол.*

- наук: 10.01.07. Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Київ, 2005.
4. Омельченко Л., Селіванова В. Фольклор як символічна взаємодія комунікантів. *Вісник Сумського державного університету. Серія Філологія*. 2008. № 1. С. 72—76. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/14041268.pdf> (дата звернення: 10.11.2023)
5. Грищенко І. Фольклоризація сучасної міжетнічної комунікації. *Матеріали до української етнології*. 2013. № 12. С. 108—112. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LIN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASР_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=mdue_2013_12_23 (дата звернення: 10.11.2023).
6. *Українські народні пісні в записах Зоріана Доленги-Ходаковського (з Галичини, Волині, Поділля, Придніпрянщини і полісся)*. Упор. О.І. Дей. Київ: Наукова думка, 1974. 780 с.
7. *Сборник украинских песен, издаваемый Михайлом Максимовичем*. Ч. 1. Киев, 1849. 129 с.
8. *Народныя колыбельныя песни Н. Л-скаго. Харьковський календарь за 1888 год. Харьковський сборник*. Вып. 2. С. 189—197.
9. Тарас Шевченко. *Поезія (1837—1847). Повне зібрання творів*: у 12 т. Т. 1. Київ: Наукова думка, 1989. 784 с.
10. Тарас Шевченко. *Поезія (1847—1861). Повне зібрання творів*: у 12 т. Т. 2. Київ: Наукова думка, 1991. 784 с.
11. Руданський С. *Твори*: у 3-х т. Т. 1. Київ: Наукова думка, 1972. 525 с.
12. Куліш П. *Люлі-люлі*. URL: <https://virshi.com.ua/rantelejmon-kulish-lyuli-lyuli/> (дата звернення: 10.11.2023).
13. Черкасенко С. *Поезії*. Упоряд. О. Бабишкіна. Київ: Рад. письменник, 1990. 292 с.
14. Запис з альбому «Зоряна». Vinyl 33. *Yevshan Records*. Canada, 1978. *YouTube*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=kihlOGdSkcl&list=RDGMEMQ1dJ7wXfLlqCjwV0xfSNbA&start_radio=1&rv=jzuku-NmxDQU (дата звернення: 10.11.2023).
15. Ой місяцю, місяченьку. *Текст пісні*. URL: <https://www.pisni.org.ua/songs/731868.html> (дата звернення: 10.11.2023).
16. Відео-презентація альбому «В обіймах колискових». Іванка Червінська. *Опис до відео*. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=9v0b5ENFjUk> (дата звернення: 10.11.2023).
17. Наталя Май. *Коліскова Україні (2014)*. *YouTube*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=fS_PQuLs-TLo (дата звернення: 10.11.2023).
18. *Коліскова-оберіг дітям України*. *YouTube*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=3_5THoe7Ous (дата звернення: 10.11.2023).

19. Олеся Чайка. Остання колискова. *YouTube*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=qP7TF_89uO-U (дата звернення: 10.11.2023).
20. Остання колискова для Артема Димида. Mother singing lullaby to her son for the very last time. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=dT1tugl0b-FU> (дата звернення: 10.11.2023).
21. Стасік. Колискова для ворога. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=40WD9RDAMVc> (дата звернення: 10.11.2023).
22. Колискова для орка. Тілі, тілі, бом (українською мовою). *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=CLc1tT5jLaA> (дата звернення: 10.11.2023).
23. Колискова від ЗСУ. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=KPxZbu27EMs> (дата звернення: 10.11.2023).
24. Ой місяцю | Ој Misjatsju | О Dear Moon | Music Video. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=-9pJ08NOSH7E> (дата звернення: 10.11.2023).

REFERENCES

- Hnatiuk, V. (1916). *War and folk poetry. Calendar for Sich marksmen and Ukrainian soldiers. 1917* (Рр. 68—84). Vienna [in Ukrainian].
- Dovzhenok, H. & Luhanska, K. (1984). *Ukrainian folk lullabies and pastimes. Children's folklore. Lullabies and toys*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Marchun, O. (2005). *Poetics of the Ukrainian folk lullaby: motives, functions, images: thesis...cand. philol. Sciences: 10.01.07*. Kyiv National University named after Taras Shevchenko. Kyiv [in Ukrainian].
- Omelchenko, L. & Selivanova, V. (2008). Folklore as a symbolic interaction of communicators. *Bulletin of Sumy State University. Philology series, 1*, 72—76. Retrieved from: <https://core.ac.uk/download/pdf/14041268.pdf> (access date: 10.11.2023) [in Ukrainian].
- Hryshchenko, I. (2013). Folklorization of modern interethnic communication. *Materials for Ukrainian ethnology, 12*, 108—112. Retrieved from: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=mdue_2013_12_23 (application date: 11.10.2023) [in Ukrainian].
- Day, O. (Ed.). (1974). *Ukrainian folk songs in the records of Zorian Dolenga-Khodakovsky (from Halychyna, Volyn, Podillia, Pridnepryanshchyna and Polissia)*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Maksymovych, M. (Ed.). (1849). *A collection of Ukrainian songs published by Mykhailo Maksymovych (Part 1)*. Kyiv [in Russian].
- L-kiy, N. (Ed.). (1887). Folk lullabies. *Kharkiv calendar for 1888. Kharkiv collection* (Issue 2, pp. 189—197) [in Ukrainian].
- Shevchenko, T. (1989). *Poetry (1837—1847). A complete collection of works: in 12 vol. (Vol. 1)*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Shevchenko, T. (1991). *Poetry (1847—1861). A complete collection of works: in 12 vol. (Vol. 2)*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Rudansky, S. (1972). *Works: in 3 vol. (Vol. 1)*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Kulish, P. *Lyuli-lyuli*. Retrieved from: <https://virshi.com.ua/pantelejmon-kulish-lyuli-lyuli/> (date of application: 11.10.2023) [in Ukrainian].
- Cherkasenko, S., & Babishkin, O. (Ed.). (1990). Lullaby of death. *Poetry*. Kyiv: Rad. writer [in Ukrainian].
- (1978). Record from the album «Zoryana». *Vinyl 33. Yevshan Records. Canada*. *YouTube*. Retrieved from: https://www.youtube.com/watch?v=kihlOGdSkcI&list=RDGMEMQ1dJ7wXfLlqCjwV0xfSNbA&start_radio=1&rv=jzukyHmxDQU (access date: 11.10.2023) [in Ukrainian].
- Oh moon, moon. Lyrics*. Retrieved from: <https://www.pisni.org.ua/songs/731868.html> (access date: 11.10.2023) [in Ukrainian].
- Video presentation of the album «In the arms of lullabies». Ivanka Chervinska. *Video description. YouTube*. Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=9v0b5ENFjUk> (access date: 11.10.2023) [in Ukrainian].
- Natalya Mai. Lullaby to Ukraine. *YouTube*. Retrieved from: https://www.youtube.com/watch?v=fS_PQuLsTLo (access date: 11.10.2023) [in Ukrainian].
- Lullaby-charm for the children of Ukraine. *YouTube*. Retrieved from: https://www.youtube.com/watch?v=3_5THoe7Ous (access date: 11.10.2023) [in Ukrainian].
- Olesya Chaika. The last lullaby. *YouTube*. Retrieved from: https://www.youtube.com/watch?v=qP7TF_89uO-U (access date: 11.10.2023) [in Ukrainian].
- Last lullaby for Artem Dymyd/Mother singing lullaby to her son for the very last time. YouTube*. Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=dT1tugl0bFU> (access date: 11.10.2023) [in Ukrainian].
- Stasik. A lullaby for the enemy. *YouTube*. Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=40WD9RDAMVc> (access date: 11.10.2023) [in Ukrainian].
- A lullaby for an orc. Bodies, bodies, bom (in Ukrainian). *YouTube*. Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=CLc1tT5jLaA> (access date: 11.10.2023) [in Ukrainian].
- Kolyskova from ZSU. *YouTube*. Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=KPxZbu27EMs> (access date: 11.10.2023) [in Ukrainian].
- Oh the moon | Ој Misjatsju | О Dear Moon | Music Video. YouTube*. Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=-9pJ08NOSH7E> (access date: 11.10.2023) [in Ukrainian].